

**Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, yazar Mükrimin Halil Yinanç,
haz. Refet Yinanç (Ankara: TTK Yayınları, 2020), 2. Baskı,
829 sayfa, ISBN: 978-975-16-2533-5***

Kaan Akman | ORCID: 0009-0006-9719-3364 | kakman@ankara.edu.tr

Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara,
Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01wntqw50>

Atıf Bilgisi

Akman, Kaan. "Türkiye Tarihi Selçuklular Devri". *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* /18 (Haziran 2023), 347- 353.

<https://doi.org/10.23897/usad.1319148>

Geliş Tarihi	03.02.2023
Kabul Tarihi	20.06.2023
Yayın Tarihi	23.06.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme * Bu kitap incelemesi, Ankara Üniversitesi Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Birgül AYMAN GÜLER tarafından yürütülen "Yönetim Bilimi Örnek Olay Atölyesi: Büyük Selçuklular" başlıklı atölye kapsamında hazırlanmıştır. İncelemeye katkısından dolayı Prof. Dr. Birgül AYMAN GÜLER'e teşekkür ederim.
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	usad@selcuk.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

**History of Türkiye Seljuks Period, writer Mükrimin Halil Yinanç,
prep. by Refet Yinanç (Ankara: TTK Publications), 2nd edition,
829 page, ISBN: 978-975-16-2533-5***

Kaan Akman | ORCID: 0009-0006-9719-3364 | kakman@ankara.edu.tr

Ankara University, Institute of Social Sciences, Department of Management Sciences,
Ankara, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/01wntqw50>

Citation

Akman, Kaan. "History of Türkiye Seljuks Period". *Journal of Seljuk Studies /18* (June-2023), 347- 353.

<https://doi.org/10.23897/usad.1319148>

Date of Submission	03.02.2023
Date of Acceptance	20.06.2023
Date of Publication	23.06.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* This book review was prepared within the scope of the workshop titled "Management Science Case Study Workshop: The Great Seljuks" in the Department of Management Sciences, Ankara University,. I would like to thank Prof. Dr. Birgül AYMAN GÜLER for her contribution to the review. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	usad@selcuk.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Yayına Hazırlayan
Refet YINANÇ

TÜRK TARİH KURUMU

1. Cilt

Türkiye’de Anadolu Selçuklu Devleti tarihi araştırmalarının Fuat Köprülü ile birlikte öncü isimlerinden biri olan Prof. Dr. Mükrimin Halil Yinanç, 1900-1961 yılları arasında yaşamış; araştırmalarını Türk Tarih Kurumu çatısı altında sürdürmüştür. Selçuklu araştırma dünyası iki ismin çalışmalarından sonra zenginleşmiş; Osman Turan, İbrahim Kafesoğlu, Mehmet Altan Köymen gibi diğer araştırmacıların katkısı ile Selçuklu tarihi hakkında geniş bir bilgi birimi oluşmuştur. Nitekim bu isimlerden biri olan İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu* (1949) adlı doktorasını Mükrimin Halil Yinanç’ın danışmanlığında tamamlamıştır. Yinanç, İstanbul Üniversitesi’nde akademik araştırmalarda bulunmuş, Türk Tarih Tezi çalışmalarını yapan ekipte yer almasına rağmen bu çalışmalara muhalif tutumu nedeniyle katkı vermekten uzak durmuştur. Yinanç’ın çalışmalarının önemli bir bölümü *Anadolu Mecmuası* ile *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmûası*’nda yayınlanmıştır. 1015 yılından 1085’e kadar Anadolu’nun Türkleşme sürecinin anlatıldığı 1944 yılında yayımlanan *Türkiye Tarih Selçuklular Devri I Anadolu’nun Fethi* adlı kitabından başka telif eser bırakmamıştır. Yinanç’ın Anadolu tarihi üzerine araştırmalarının sonuçları *Anadolu Mecmuası*’ndaki *Millî Tarihimizin Adı*, *Millî Tarihimizin Mevzuu ve Anadolu’nun Fethi* gibi makalelerde yer almıştır.

Yinanç görüşlerini Cumhuriyetin kuruluş döneminde Anadoluculuk yaklaşımı içerisinde şekillendirmiştir. Anadolu coğrafyasının 1071 sonrasında vatanlaştırılmasına ve milletin adının saptanmasına yönelik getirdiği açıklamalar ile yaklaşımın içerisinde ayrı bir önem kazanmıştır. Böylece Yinanç ne Hilmi Ziya Ülken gibi Anadolu’nun kültürü ve edebiyatı konularına odaklanmış, ne de Kemalist Anadolucuların temsilcileri gibi Batılılaşma sürecini sahiplenmiştir. O, milleti tanımlama ve coğrafyayı vatanlaştırma çabasında kanıtları Türk ve İslam tarihinde aramıştır. Bu arayışı Anadolu Selçuklu Devleti tarihini araştırma gündemi haline getirmesini sağlamıştır.

Yinanç’ın Anadolu’nun vatan haline gelmesi sürecine yönelik araştırmaları sonucunda oluşan kitabının ilk baskısı 1944 yılında İstanbul Üniversitesi Yayınları’na aittir. Bu kitabın incelenen metni ise Yinanç’ın yeğeni Prof. Dr. Refet Yinanç tarafından yayına hazırlanmış ve Türk Tarih Kurumu tarafından 2020 yılında basılmıştır. Kitabın birinci cildinde Anadolu’nun fethi, XII. yüzyıl boyunca süren olaylar ve Haçlı Seferleri kapsamlı bir şekilde incelenirken, ikinci ciltte Anadolu Selçuklularının merkezileşmesi ve yıkılış sürecine yer verilmiştir. Kitabın birinci cildi *Selçuklular Devri, Anadolu’nun Müdafaaası, Selçuklu ve Bizans Mücadeleleri*; ikinci cildi ise *Anadolu Saltanatının İkbali, Anadolu Devletinin İnhitat ve İnkırazı, Anadolu’da Fetret, Moğolların Müdahalesi ve Devletin İntihati, Şehzadelerin Çekişmesi, Moğolların Tahakkümü Altında Anadolu Devleti, İstiklal ve Milliyet Hareketleri ve Anadolu Devleti’nin bölümlerinden oluşmaktadır.*

Yinanç Anadolu Selçuklu tarihini yalnızca savaşlar ve iktidar mücadeleleri çerçevesinde incelememiş, sultanların dönemlerini analiz eden saptamalar yapmıştır. Bu

analizde birçok farklı kaynaktan beslenmiştir. Fakat bu kaynaklara mesafeli yaklaşmış ve kaynakları kapsamlı bir şekilde değerlendirmiştir. Örneğin Anadolu kitabelerinin birincil kaynak olduğunu ancak bu konuda önemli bilgi eksikliklerinin bulunduğunu belirtmiştir. Selçuklular devrine ilişkin divan defterlerinden, resmi evraklardan ve mahkeme sicillerinden bilgilerin günümüze ulaşmadığını ifade etmiştir. Yinanç destansı bir içeriği nedeniyle güvenilir olmadığını düşündüğü bu kaynakları temel alarak bir Anadolu Selçukluları tarihi yazmanın mümkün olmadığını savunmuştur.

Yinanç, Anadolu'nun Selçukluları dönemini; Anadolu'nun fethi ve Anadolu'ya Oğuz Türklerinin göç etmesi (1015-1085), Anadolu'nun müdafaası ve dâhilde birlik mücadelesi (1085-1192), Anadolu'da birlik ve merkezileşme (1192-1256) ve Anadolu'da Sultanlığın zayıflaması, çökmesi ve ortadan kalkması (1256-1308) olmak üzere dört bölüme ayırmıştır. Fakat incelenen kitaptaki bölümler Yinanç'ın sınıflandırması doğrultusunda oluşturulmamış; bölümlerde sultanların hâkimiyet dönemlerinin askeri ve siyasi olayları kronolojik olarak anlatılmıştır. Kitabın incelemesinde bu bölümlerden ziyade Yinanç'ın Anadolu Selçuklu Devleti'nin temel niteliği hakkındaki görüşleri, Anadolu Selçuklularının Anadolu ve Türk-İslam tarihi açısından önemine yönelik önermeleri ve Anadolu Selçuklularının farklı devletlerle kurduğu etkileşime bakışı ele alınmıştır.

Milli tarihi Anadolu'ya fetih hareketleri ile başlatan Yinanç, Anadolu'nun ilk Türkmen yerleşimlerinden sonra vatan haline geldiğini ifade etmektedir. Bu nedenle Anadolu Selçuklularının incelenmesini Anadolu fetihlerinin tarihi ile başlamak gerektiğini düşünmektedir (1085'e kadar). Melik Şah döneminde Horasan, Irak ve Acem'e dağılan Selçuklu şehzadeleri etrafında toplanarak isyan gösteren Türkmen uluslara yaylak ve kışlak olarak yeni fetih edilen Anadolu toprakları gösterilmiştir. Bu göçler neticesinde Anadolu'ya yalnızca çobanlıkla meşgul olan göçebe Türklerden başka ziraatla uğraşan yarı göçebe Türkler ile köylü Türkler bir arada gelmiştir. Yinanç'a göre zanaata ve çiftçiliğe mahsus olan terimlerin çoğunun Türkçe olması bu durumu kanıtlamıştır. Ayrıca Büyük Selçuklu Devleti, göçleri bir yerleşme strateji çerçevesinde planlamıştır. Bu doğrultuda Türkmenlerin Anadolu'daki yerleşmelerinde kendi aralarında bir araya gelerek bağımsız bir devlet meydana getirmemelerine dikkat edilmiştir. Yinanç'a göre göçler sonrası Anadolu'ya gelen Türklerin diğer Türklerden ayrı ve bağımsız bir devleti ve tarihi olmuştur. Bu nedenle Yinanç yaşanan göçlerin tarih boyunca meydana gelen göçler arasında netice bakımından en önemlisi olduğunu belirtmektedir. O, bu fetihler sırasında Anadolu'nun tahrip edildiğini kabul etmekle birlikte Malazgirt Savaşı sonrası Türkmenlerin yerleşmesinin ardından bu tahriplerin durduğunu söylemektedir. Bu konuda Ermeni kaynaklarının verdiği bilgileri ise doğru bulmamaktadır.

Yinanç, Anadolu Selçuklu Devleti'ni feodal bir hükümdarlık içinde özerk ve müttefik bir devlet olarak tanımlamakta; Büyük Selçuklu Devleti'nin bir parçası olarak görmektedir. Yinanç'a göre Büyük Oğuz Devleti'ni oluşturan ülkelerin hepsi aynı büyük hükümdara metbu olmakta birlikte ayrı ayrı devletler halinde birbiri ile etkileşime girebilmektedir. Bu ülkeler aynı zamanda Bağdat halifeleriyle doğrudan doğruya iletişime geçebilmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin teşkilat yapısı ise Büyük Selçuklu Devleti'nin bir eyaleti ve

hükümdarın Selçuklu hanedanına mensup olması nedeniyle Büyük Sultanlığa benzemektedir. Yınanç Büyük Selçuklu Devleti'nin devlet teşkilatında Oğuz töresinin ve Abbasi halifelerinin usullerinin etkili olduğunu belirtmektedir. Fakat Büyük Selçuklu Sultanları Oğuz töresi gereğince Emevi ve Abbasi hanedanları gibi sorgulanamaz ve sınırsız güçle değil; adalet merkezli bir yönetim benimsemiştir. Ona göre Büyük Selçukluların toprak üzerinde örgütlenmesi ve yönetim yapısı kendisinden sonra kurulan birçok devletin teşkilatının temelini olmuştur. Nitekim Suriye eyaletindeki Selçuki Sultanlığı kendinden sonra gelen atabeklere, Eyyubilere; Anadolu eyaletindeki Anadolu Selçuklu Devleti ise Osmanlı yönetimine bu teşkilatı devretmiştir.

Anadolu Selçuklu Sultanlığının etkileşim alanı içerisinde Anadolu'da Artuklular, Danişmendliler gibi beylikler, Doğu'da Büyük Selçuklu Sultanlığı, Gürcüler, Ermeniler ve Azerbaycan Türkleri, Güney'de Haçlı prensleri, Suriye atabekleri, Eyyubiler ve Batı'da Bizans yer almaktadır. Yınanç'a göre ilk etkileşim Anadolu'ya gelen Türk fatihleri ile Anadolu'nun helenleşmemiş yerli halkı arasındadır. Bu halk İslam adaletini temsil eden Türk fatihlerine yardımcı olmuştur. Bu etkileşimi dil bakımından değerlendiren Yınanç, yerlilerin dillerinin fatihlerin dili olan Türkçe'nin karşısında yavaş yavaş söndüğünü ve zaman içinde Anadolu'nun tamamının Türkleştiği belirtmektedir. Malazgirt Savaşı sonrasında ise Selçuklular Anadolu'da müstakil bir devlet kurmuş, bu ülke yerlileriyle kaynaşarak bir millet haline gelmiştir.

Anadolu Selçukluların bölgedeki diğer devletlere etkileşimi konusunda Yınanç'ın üzerinde önemle durduğu konu Büyük Selçuklu Devleti ile olan ilişkilerdir. Bu ilişkileri genellikle uyumlu bir şekilde ilerlerken bazı dönemlerde çatışmaya da dönmüştür. Örneğin Sultan I. Kılıç Arslan Berkyaruk'un metbuluğunu kabul ederken ondan sonra gelen Mehmet Tapar'ın sultanlığı gasp ettiğini öne sürerek metbu olmak istememiştir. Benzer şekilde Anadolu Sultanları, Büyük Selçuklu Devleti'nin başına geçmek için birçok girişimde bulunmuş, fakat başarılı olamamıştır. Bu nedenle Büyük Selçuklu Sultanlığı, Anadolu Sultanlığının Doğu'daki genişleme siyasetini yakından izlemiştir. İki devlet arasındaki ilişkilerin askeri ve vergi boyutuna bakıldığında ise Anadolu Selçuklularının Büyük Sultanlığının müsaadesiyle Bizans İmparatorluğu ile savaş veya barış yapabildiği, özellikle Halep gibi Büyük Sultanlığının genişleme alanı içerisinde yer alan ve kendi güvenliğini tehdit eden fetihlere müdahale edebildiği görülmektedir. Yınanç, Anadolu Selçuklu Sultanlığının, Büyük Selçuklu Sultanlığına vergi gönderdiğine ilişkin ise belge olmadığını ifade etmiştir.

Yınanç Büyük Selçuklu Devleti'ndeki Acem ve Arap yöneticilerin sahip olduğu yetkilerin devleti zayıflattığı ve bu zayıflamanın Türklerin millet haline gelmesini önlediği görüşündedir. Dolayısıyla Yınanç Acem ve Arap devletleri ve toplumları ile yaşanan etkileşime olumsuz bakmaktadır. Büyük Selçuklu Sultanlığında, Sultan Tuğrul ve Alp Arslan *teşkilat-ı hükümette an'ane-i milliyeyi muhafaza etmiş* ve Oğuz töresine sadık kalmıştır. Melik Şah döneminde ise töreden fedakârlık edilmeye başlanmış, Arap hukukçuların tesiri ile Abbâsiler' taklit edilmiştir. Böylece orduya Acemler ve Araplar kabul edilmeye başlanmıştır. Acemler devlet yönetiminde öne çıkmasında, koyu bir Acem milliyetperveri

olan Nizamülmülk dönemi oldukça etkili olmuştur. Böylece Yinanç'ın ifadesiyle “*Acemler devletin bünyesinde kuvvetli bir kök salmıştır.*” Bu kök salma Büyük Selçuklu Sultanlığının yönetimini doğrudan etkilemiş, veraset usulü değiştirilmiştir. Bu nedenle *Ali-Selçuk idaresindeki memalikte bulunan Türk kavmi* bir millet haline gelememiş; Azerbaycan Türkleri, Türkistan Türkleri ve Horasan Türkleri gibi ayrı ayrı milletler olmuştur.

Anadolu Selçuklularının farklı devlet ve toplumlar ile etkileşimde bir diğer önemli konu Anadolu'daki emirlikler ve beylerdir. Anadolu Selçuklularını, merkezi birliği sağlama konusunda en çok uğraştıran konu ise Dânişmendliler ile mücadeledir. Sultanlığın gücünü yitirdiği zamanlarda Anadolu'daki beyler bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Beylerin bağımsızlıklarını ilan etmesinde halifelerin siyasetleri de etkili olmuştur. Çünkü halifeler sultanların yönetim alanını daraltmış, emirlere ve meliklere müstakil hareket edebilecek yöntemler göstermiştir. Emirler ve melikler halifeden meşruluk sembolleri almış, dini nüfuzları sayesinde halifeler Büyük Selçuklu Sultanlığın bütün Asya'daki hâkimiyetini sarsmış, devleti bir hercümerç içinde bırakmıştır. Gürcüler, Ermeniler, Suriye atabeyleri yaşanan savaşlar da Anadolu'daki siyasi birliğin sürekli bozulmasına neden olmuştur.

Yinanç, Acem yönetim geleneğinin etkisini olumsuz bir şekilde değerlendirmektedir. Çünkü Acem ilim ve edebiyatın medreseye ve saraya yerleşmesi sultanların yönetim anlayışını değiştirmiştir. Örneğin Sultan I. İzzeddin Keykavus (1210-1219) döneminde sultanlar sorgulanamaz hale gelmiş, eski şark hükümdarlarının hareket ve yönetim tarzı etkisini göstermiştir. Bu dönemde İran'dan gelen her şeyin makbul sayılmasını, sultanların ve saray erkânın Acem etkisine girmesini Yinanç şu sözlerle özetlemektedir:

İran eski hükümdarları Anadolu selatinin gözlerini kamaştırdı. Kendilerine Keyhüsrev'den Dara'dan daha büyük hükümdar olan Melik Şah ve Sencer'e değil Keyhüsrev'e Keykavus'a meclub ettiler... Şehname kahramanlarının menkıbelerini dinlemekte vakit geçirdiler. Büyükbabaları Sultan Kılıç Arslan-ı evvel kahramanlık timsali olduğu halde onu değil İran'ın Rüstem'ini daha çok takdir ettiler.

Yinanç farklı devletlerle etkileşim sürecinde töreden taviz veren sultanlara yönelik eleştiriler getirirken, töreyi uygulayarak devleti güçlendiren sultanlardan ise büyük bir övgü ile bahsetmektedir. Örneğin Ona göre bunlardan biri olan Alp Arslan Anadolu'daki Müslümanlığın ve Türklüğün kurucusudur. Bir diğeri ise Sultan II. Kılıç Arslan'dır. Çünkü II. Kılıç Arslan devlet teşkilatını bozulmuş şeklinden kurtararak gelişmiş bir hale getirmiştir. Bu dönemde devletin yönetim yapısını merkeziyet esasına göre örgütlemiş, Türk hakanlarına verilen derebeylik esasına kaldırmış, Roma İmparatorluğu'nun idari teşkilatına benzer bir teşkilat kurmuştur. Ayrıca II. Kılıç Arslan Danişmendlileri tamamen yok etmek yerine onları irsi olmamak kaydıyla vilayet valiliklerine atamıştır. Böylece Anadolu'daki farklı güç odaklarını kendine bağlı hale getirmiştir. Yinanç'a göre bu merkeziyetçilik Anadolu Selçuklu Devleti'nin, diğer İslam devletlerinden daha uzun bir ömrünün olmasını sağlamıştır.

İkinci ciltte yoğun olarak işlenen Moğollar ile olan mücadelelerin kaybedilmesinde Yinanç yine Acem etkisini suçlamaktadır. Yinanç'a göre Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışının ve Anadolu'da merkezi idarenin bozulmasının temel nedeni sultanların Oğuz

töresinden uzaklaşıp; Arap ve Acem yönetim geleneğine hayranlık duymalardır. I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi ile başlayan bu hayranlık, sultanların yönetim uygulamalarında köklü dönüşümlere neden olmuştur. Nitekim Oğuz neslinden gelenlere verilen önem azalmış, Anadolu'daki Oğuz beylerine yönelik gösterilen yaklaşım değişim göstermiştir. Yinanç Alâeddin Keykubad¹ dönemini sert bir şekilde eleştirerek, bu dönemde İran şahlarına ve edebiyatına meftunluğun Moğol saldırılarını kolaylaştırdığını vurgulamıştır. İran şahlarının otoriter yönetim anlayışı Keykubad'a geçmiş, bu dönemdeki birçok Anadolu beyi öldürtülmüştür. Böylece Anadolu savunmasız hale gelmiş, yönetimde yer alan kişilerin niteliğinde bozulmalar yaşanmıştır. Yinanç bu durumu teşkilatı bozulan, beylerini kaybeden, padişahтан uzaklaşan yabancılar elinde oyuncak olan Anadolu'nun Moğolların hücumuna uğraması şeklinde açıklamıştır.

Sonuç olarak “bir devlet miras aldığı tarihsel kaynakları bakımından nasıl incelenebilir?” sorusu doğrultusunda incelenen kitabın, Anadolu Selçuklu Devleti'nin hangi tarihsel kaynaklara sahip olduğunu göstermesi açısından önemli olduğu tespit edilmiştir. Kitapta bu tarihsel kaynaklara, Anadolu Selçuklu Devleti'nin farklı devletler ile etkileşimin sonuçlarının çözümlenmesi ile ulaşılabilmektedir. Yinanç'ın etkileşim konusunda esas aldığı değişken ise Oğuz töresinden uzaklaşmadır. Bu etkileşim kitapta yönetim geleneği ve devlet örgütlenmesi açısından değerlendirilirken; sosyal, kültürel ve ekonomik boyutları da içermemesi nedeniyle eksiklikleri barındırmaktadır. Yinanç, Anadolu Türkleri Tarihi ismini verdiği dönemin kökenlerini İslami bir çerçevede sınırlamış, millet tanımını tarih ve coğrafya ile örtüştürmüş, yaptığı çalışmalarla Selçuklu tarihi araştırmalarının zenginleşmesine katkı sağlamıştır.

¹ Selçuklu tarihçilerinin, Selçuklu sultanlarına yönelik yaklaşımları arasında farklar bulunmaktadır. Örneğin, Yinanç'ın töreden uzaklaşması nedeniyle eleştirdiği Alâeddin Keykubad, Köymen için Türk-İslam Rönesans'ının mimarı, Anadolu'yu Selçuklu hâkimiyeti altında birleştirme siyasetinin başarılı bir sultanıdır. Bkz: “Selçuklu Hükümdarı Büyük Alaeddin Keykubad ve Anadolu Savunması”, *Belleten*, LII/205 (1988), 1539-1545.